

Karolina Sokołowska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Wydział Nauk Społecznych Katedra Wczesnej Edukacji

Ogólnodostępne formy tańca i programy taneczne dominujące w aktywności tanecznej dziecka w wieku wczesnoszkolnym

Widely Available Dance Forms and Dance Programs
Focusing on the Dance Activity
of Preschool-Age Children

SŁOWA KLUCZOWE ABSTRAKT

taniec, instruktor,
nauczanie, dzieci,
sztuka

Amatorski ruch taneczny staje się coraz bardziej popularną aktywnością wśród dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Brak systematyzacji nauczania tańca przyczynia się do nieodpowiedniego doboru poszczególnych form do potrzeb i możliwości uczestników zajęć. Ponadto formy dostępne w amatorskim ruchu tanecznym sprawiają, że taniec postrzegany jest jako sport, a nie dziedzinę sztuki. Podczas zajęć dąży się do osiągnięcia precyzyjnego odwzorowania ruchu demonstrowanego przez instruktora. Bardzo niewiele sytuacji umożliwia dzieciom indywidualne poszukiwania własnego sposobu poruszania się. Nie zwraca się uwagi na przekazywanie konkretnej intencji poprzez taniec. Dzieci nie mają sposobności do wyrażania własnych emocji poprzez ruch. Właśnie dlatego amatorski ruch taneczny nierzadko kształtuje niewłaściwą postawę do tańca wśród dzieci. Celem artykułu jest wskazanie wybranych grup czynników związanych z kształtowaniem się zjawiska tańca jako aktywności dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Świadomość specyfiki ogólnodostępnych form tańca umożliwia wskazanie form mniej lub bardziej atrakcyjnych dla potrzeb dziecka. Przeprowadzone badania dowodzą, że w środowisku tanecznym nadal funkcjonuje wiele błędnych praktyk związanych z nauczaniem dzieci. Przede wszystkim zmian powinno się upatrywać w odpowiednim przygotowaniu instruktorów do pracy oraz w samej organizacji zajęć.

KEYWORDS

dance, instructor,
teaching, children, art

ABSTRACT

Amateur dance movement is becoming an increasingly popular form of activity amongst preschool-age children. A lack of systematization in dance teaching contributes to an inadequate choice of specific forms regarding participants' needs and abilities. Furthermore, forms available in amateur dance movements introduce the perception of dance as a sport, not an art. During classes, the aim becomes mimicking the precise movement shown by the instructor. Too few situations let children pursue and develop their own way of moving. No attention is paid to carrying a specific message across through dance and children do not have an opportunity to express their emotions through movement. Hence, amateur dance movement often shapes an inappropriate attitude towards dance amongst children. The aim of the article is to indicate chosen group factors related to forming a phenomenon of dance perceived as a preschool-age children activity. Awareness of the specifics of widely available dance forms allows us to indicate which forms are more suitable for children-tailored needs. Research shows that in the dance environment many improper practices of teaching children still exist. Primarily, changes should be sought in inappropriate instructor job training as well as improvements to class organization.

Wprowadzenie

Aktualnie nauczanie tańca odbywa się w wielu formach. Formy te różnią się od siebie celem, przestrzenią, w której odbywają się zajęcia, wykorzystywaną techniką lub stylem tańca. Taniec ze względu na swój charakter zabawowy jest chętnie wykorzystywany w aktywności dzieci, ale nie tylko. Dorośli również wpisali taniec jako stały punkt uroczystości weselnych, sylwestrowych, urodzinowych czy imprez dyskotekowych. Narzeczeni skrupulatnie przygotowują swój pierwszy taniec, a wiele par korzysta z lekcji tańca, by dobrze wypaść na balu sylwestrowym. Ponadto spotyka się specjalne kursy tańca dla singli, które stają się pretekstem do zdobycia nowych znajomości. Rola tańca w codziennym życiu każdego człowieka jest częściowo kreowana przez media. Powstaje coraz więcej tanecznych programów wzmagających popularność tańca. Jednak taniec w dalszym ciągu zanika jako dziedzina sztuki. Współcześnie nie praktykuje się uświadamiania dzieci na początkowych etapach nauki o istocie tańca. Brakuje kontaktu dzieci z teorią tańca, co skutkuje brakiem zainteresowania sztuką tańca w późniejszym wieku.

Biorąc pod uwagę popularność tańca i jego ukierunkowanie w stronę pojmowania go jako formy rekreacji, a nie sztuki, podjęłam próbę rozwinięcia problematyki

zagadnienia aktywności tanecznej dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Ograniczyłam się w badaniach do ogólnodostępnych form tanecznych na terenie miasta Olsztyna w województwie warmińsko-mazurskim.

Aktywność taneczna dzieci w ramach zajęć pozaszkolnych z każdym rokiem wzrasta. Zainteresowanie tą formą dostrzegalne jest wyjątkowo u dzieci w młodszym wieku szkolnym. Należy przyznać, że niewielu autorów porusza tę problematykę. Dostępność publikacji w sferze tańca jest znikoma. Z tego powodu wiele problemów pozostaje nadal bez rozwiązania, a błędy instruktorów tańca w zakresie metodyki prowadzenia zajęć tanecznych z roku na rok są powielane.

Przeprowadzone badania miały na celu uzupełnienie wiedzy dotyczącej edukacji tanecznej. Według Rozporządzenia Ministerstwa Edukacji Narodowej z 19.08.2009 roku, w sprawie dopuszczalnych form realizacji dwóch godzin obowiązkowych zajęć wychowania fizycznego (Dz.U. nr 136, poz. 1116) uczeń powinien mieć możliwość wyboru, spośród występujących aktywności fizycznych, również kształcenie taneczne. Treści programowe ze sfery muzyczno-ruchowej w szkołach są realizowane w niewielkim stopniu albo w ogóle nie są realizowane. Dzieje się tak ze względu na fakt, iż nauczyciele wychowania fizycznego oraz nauczyciele nauczania początkowego nie mają odpowiednich kwalifikacji, by podjąć się realizacji tego typu zajęć¹.

Zmiany tej sytuacji powinno się upatrywać w nowym podejściu do szkolenia przyszłych nauczycieli. Niestety programy studiów przewidują zbyt mało godzin, by dostatecznie wyszkolić studenta do pracy wykorzystującej formę tańca².

Wszelkie formy tańca mogą zostać przystosowane do potrzeb wychowawczych. Jednak to nauczyciel tańca powinien wykazać się świadomością postaw eksponowanych w tańcu. Wprowadzanie poszczególnych form tańca wiąże się z ich odpowiednim doborem względem danego środowiska i jego potrzeb³.

Ruch i taniec jako środek indywidualnego wyrażania się młodego człowieka jest istotnym elementem w procesie wychowawczym. Ponadto taniec staje się wartościowym bodźcem w życiu człowieka. Zauważa się ścisły związek między samą osobowością człowieka a ruchami generowanymi przez jego ciało. Niewerbalny przekaz ma niepodważalne znaczenie w procesach formatywnych w rozwoju dziecka⁴.

Niska ranga tańca we współczesnym życiu ujawnia się w marginalizowaniu tańca w systemie edukacji. Nauczyciele czują się niepewnie w posługiwaniu się ruchem jako środkiem wyrazu. Brakuje im twórczych i kompozycyjnych umiejętności w sferze

¹ Z. Szot, *Prekursorzy ćwiczeń fizycznych z muzyką*, [w:] *Elementy muzyki i ruchu w zajęciach dydaktycznych studentów*, red. K. Grzechnik, B. Zygałło, M. Żwan, Gdańsk 2008, s. 7-10.

² Tamże.

³ R. Lange, *Taniec a sztuka ruchu*, [w:] *Roderyk Lange o tańcu. Wybrane wywiady, wzmianki prasowe i artykuły*, red. U. Loba-Wilgocka, Poznań 2013, s. 122-123.

⁴ Tamże, s. 120-121.

rze tańca⁵. Powszechna edukacja taneczna jest ograniczona, dlatego też ta forma aktywności zdobywa coraz większe uznanie w placówkach oświatowych działających w ramach zajęć pozaszkolnych, a zatrudniających wykwalifikowaną kadrę instruktorów z zakresu tańca⁶.

W tej sytuacji powstaje wiele klubów sportowych, stałych grup tanecznych, formacji tańca, w których tworzą się swego rodzaju odrębne grupy społeczne. Interesujące są relacje zachodzące między jej członkami, między uczestnikami zajęć a instruktorem, rodzicami a dziećmi. Specyfice tej formy zajęć poświęcono niniejszy artykuł.

W badaniach przyjrzałam się dokładniej zajęciom tanecznym o profilu amatorskim. Ciekawą kwestią jest to, dlaczego dziecko wybiera taką a nie inną formę aktywności. Dzieci pragną rozwijać własne zainteresowania, jednak musi się to odbywać w sposób przystosowany do ich wieku i możliwości rozwojowych. Jak wiadomo, dziecięce zainteresowania mogą być pobudzane poprzez czynniki zewnętrzne. Nieodłącznym czynnikiem oddziałującym na motywację dziecka są rodzice i ich postawa wobec kariery tanecznej dziecka. Wpływ na wybór dziecka w zakresie form tanecznych ma także jego najbliższe otoczenie, w którym jest przestrzeń do mniejszego lub większego obcowania z szeroko pojętą sztuką tańca. Taniec to forma aktywności towarzysząca człowiekowi nie tylko w dzisiejszych czasach przy różnego rodzaju sytuacjach. Jej niepodważalnym atutem jest powiązanie z muzyką, a zatem taniec może generować wiele pozytywnych aspektów rozwoju dziecka.

Celem artykułu jest wskazanie wybranych grup czynników związanych z kształtowaniem się zjawiska tańca jako aktywności dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Świadomość specyfiki ogólnodostępnych form tańca umożliwia wskazanie form mniej lub bardziej atrakcyjnych dla potrzeb dziecka.

Taniec jako komponent kultury człowieka

Taniec to jeden z przykładów najstarszej ze sztuk, nieodłącznie powiązanej z życiem ludzkim. Ruch to istota, najważniejszy element tańca, ale także stały czynnik życia każdego człowieka, w rozumieniu fizjologicznym, jak i motorycznym. Człowiek ma potrzebę ekspansji ruchowej, dlatego też taniec staje się tak naturalny w zetknięciu się z nim⁷.

Wszystkie przekształcenia tańca, odmiany, pewne zmiany w charakterystycznych jego elementach, znajdują odniesienie w cechach danej społeczności, z jej zwyczajami, mentalnością, obyczajowością, odnośnikami historycznymi, w jej przebiegu rozwojowym⁸.

⁵ Tamże, s. 122-131.

⁶ Z. Szot, *Prekursorzy ćwiczeń fizycznych z muzyką*, dz. cyt., s. 7-10.

⁷ I. Turska, *Krótki zarys historii tańca i baletu*, Kraków 1983, s. 11.

⁸ J. Habela, *Słowniczek muzyczny*, Kraków 1988, s. 195.

Kultura taneczna przypisana do określonej grupy społecznej wykształca własne kryteria i tylko według nich można przekaz tego tańca właściwie odczytać. Taniec jest dość głęboko powiązany z egzystencją ludzi, a jego cechy determinują typy kultury. Taniec ulega przemianom pod wpływem zmian zachodzących w społecznościach. Niestety trzeba stwierdzić, że pozycja tańca jako żywego elementu kultury wyraźnie zmalała. Dziś taniec pełni zubożałą rolę, będącą jedynie pozostałością jego dawnego głębokiego znaczenia. Obecnie taniec nie jest nieodłącznym składnikiem życia zbiorowego człowieka. Dezintegracja życia współczesnego społeczeństwa doprowadziła do utraty bezpośredniej, naturalnej łączności z tańcem. Chodzi o mniejszą potrzebę integracji ludzi żyjących w zurbanizowanym świecie w porównaniu do np. dawnego życia ludzi na wsiach⁹.

Warto wspomnieć, że taniec swój rozwój zawdzięcza pierwotnej umiejętności obserwacji otaczającego życia, której podejmuje się człowiek każdego dnia. Za pomocą ciała, czyli swego rodzaju naturalnego narzędzia, naśladuje przejawy życia oraz oddziaływania nakładające się na nie. Dzięki tym doznaniom czuje chęć wyrażenia swojego stosunku emocjonalnego do obserwowanej rzeczywistości¹⁰. Taniec odgrywa dominującą rolę w zrozumieniu otaczającego świata. Jego uniwersalność kryje się w ciele, które wystarcza, by nadać znaczenie ruchowi.

Przestrzeń tańca jako dziedziny sztuki

Użycie tańca jako środka wyrazu jest możliwe, ponieważ jest to składowa zorganizowanych wiadomości niewerbalnych. Za tańcem koniecznie musi stać pewna idea. Na kreację i odbiór sztuki w dużym stopniu wpływa psychologiczny aspekt percepcji człowieka. Mózg porządkuje doświadczenia zmysłowe. Doświadczenia teraźniejsze pozostają w relacji z przeszłością, dzięki temu reagujemy na symbole i znaki¹¹. Wzmocnienie estetycznych doznań odbywa się poprzez użycie atrybutów percepcji, a więc sztuka bazuje tu na zdolności reakcji na umowne znaki i symbole. Biorąc pod uwagę to założenie, taniec uznać można za pewien język, drogę komunikacji międzyludzkiej. Fizyczny język tańca przeobraża się w znaki uczuć i myśli, niekiedy będąc bardziej efektywnym w porozumiewaniu się niż słowo mówione. Dzieje się to za sprawą cechy ludzkiej percepcji, czyli wielozmysłowości¹².

Sztuka performatywna, taka jak taniec, pozwala na doświadczenie przeżycia estetycznego. Ludzkie ciało w sztuce tańca przyczynia się do wzmocnienia obrazu tego

⁹ R. Lange, *O istocie tańca i jego przejawach w kulturze. Perspektywa antropologiczna*, Kraków 1988, s. 107.

¹⁰ I. Turska, *Krótki zarys historii tańca i baletu*, dz. cyt., s. 10-11.

¹¹ I. Turska, *Spotkanie ze sztuką tańca*, Kraków 2000, s. 68-69.

¹² P. Wycichowska-Gogołek, *Choreologia: cenne narzędzie dla tancerza, choreografa i pedagoga tańca*, „Studia Choreologica”, (2013)14, s. 25.

przeżycia w personalnej percepcji¹³. Połączenie ruchu, muzyki oraz doświadczania przeżyć związanych z artystycznym występem podnosi wartość kultury człowieka i wzmacnia jego rozwój osobowości. Edukacja powinna przygotowywać człowieka do rozumienia, tworzenia i promowania wrażeń estetycznych. Taniec może uwrażliwiać ludzi na artystyczne piękno¹⁴. Niektóre estetyczne aspekty performansu tanecznego są możliwe do dostrzeżenia tylko podczas doświadczenia kinestetycznego. Bycie wykonawcą pozwala uchwycić jedność mocy, gracji i precyzji ludzkiego ciała¹⁵.

Współcześnie nie można przypisywać tańcowi jedynie rangi sztuki, podając tu za przykład choćby spontaniczny taniec dzieci, których mentalność nie jest jeszcze zorientowana intelektualnie. Jednak dostrzeżemy pewne paralele z mentalnością człowieka pierwotnego. Dlatego forma tańca w jej postaci prymarnej, odnosząca się do wcześniejszych etapów rozwoju ludzkiego, jest w pełni akceptowana w procesie rozwoju współczesnego człowieka. Taniec o cechach sztuki byłby tu całkowicie bez znaczenia¹⁶.

Zjawisko tańca jest niezmiernie trudne do uchwycenia. Jego istotą jest to, że istnieje tylko tak długo, jak długo człowiek jest nim pochłonięty. Nie występuje poza ludzkim aparatem ruchowym, równocześnie nie przybierając jakiegoś obiektu materialnie weryfikowalnego. Ważną kwestią dotyczącą tańca jest jego rozpatrywanie w kontekście społecznym i kulturowym, uwzględniając znajomość środowiska, badanej epoki wraz z jej konwencjami i wyznacznikami normalizującymi zachowanie¹⁷. Taniec oddaje wiele ogólnoludzkich i ponadczasowych cech. Jako komponent kultury nie ustaje pomimo postępu technicznego, globalizacji, nadal istnieje w zurbanizowanym świecie. Co więcej, widoczne jest znaczne zapotrzebowanie na niego w obecnej kulturze, co dowodzi, że nadal ma istotną wartość dla człowieka¹⁸.

Założenia metodologiczne badań własnych

W Olsztynie dzieci nie mają możliwości podjęcia edukacji zawodowej w zakresie tańca. Brak szkół baletowych przyczynił się do znacznego rozwinięcia w tym miejscu ruchu amatorskiego. Istnieje kilka prywatnych szkół tańca oferujących naukę w godzi-

¹³ L.P. Kirsh, C. Urgesi, E.S. Cross, *Shaping and Reshaping the Aesthetic Brain: Emerging Perspectives on the Neurobiology of Embodied Aesthetics*, „Neuroscience & Behavioral Reviews”, (2016)62, s. 64.

¹⁴ S. Macovei, M. Zahiu, R. Şulea, *Theoretical Arguments for Dance as a Means of Providing Aesthetic Education in Primary School*, „Procedia – Social and Behavioral Sciences”, (2014)117, s. 74.

¹⁵ L.P. Kirsh, C. Urgesi, E.S. Cross, *Shaping and Reshaping the Aesthetic Brain: Emerging Perspectives on the Neurobiology of Embodied Aesthetics*, dz. cyt., s. 64.

¹⁶ R. Lange, *O istocie tańca i jego przejawach w kulturze. Perspektywa antropologiczna*, dz. cyt., s. 90-97.

¹⁷ R. Lange, *Metodologia badań nad tańcem*, „Studia Choreologica”, (2012)13, s. 17.

¹⁸ R. Lange, *O istocie tańca i jego przejawach w kulturze. Perspektywa antropologiczna*, dz. cyt., s. 100.

nach pozalekcyjnych. Ponadto prywatne firmy organizują odpłatne zajęcia taneczne w placówkach przedszkolnych i szkołach podstawowych. Zauważalne są znaczące dysproporcje między poziomem zajęć odbywających się w przedszkolach i szkołach a tymi w szkołach tańca. Mimo że firmy prywatne działają z ramienia szkół tańca, nie oznacza to, że w obu rodzajach miejsc prowadzą zajęcia ci sami instruktorzy. Instruktorzy o słabszych umiejętnościach oddelegowywani są do pracy w przedszkolach i szkołach podstawowych. Zajęcia taneczne odbywające się w tych placówkach mają, najczęściej, na celu zachęcenie dzieci do udziału w zajęciach organizowanych w szkołach tańca. W ten sposób tworzona jest swego rodzaju promocja szkół tańca. Badania, których się podjęłam, zostały przeprowadzone w szkołach i klubach tanecznych na terenie miasta Olsztyn w województwie warmińsko-mazurskim. W Olsztynie działa kilka szkół tańca, prowadzących zajęcia w formie zajęć popołudniowych, pozalekcyjnych. Tymi szkołami są *Szkoła Tańca Pavlovic*¹⁹, *Szkoła Tańca i Wdzięku B&W Przemienieccy*²⁰, *Artoffnia fundacja tańca i sztuki*²¹, *Monstars*²² *RaveDavid Studio, Warszawska66*²³.

Badaniami objęłam rodziców dzieci biorących udział w zajęciach tanecznych, dzieci uczęszczające na zajęcia taneczne oraz instruktorów tańca prowadzących zajęcia w szkołach i klubach tańca. Zastosowałam kwestionariusz ankiety skierowany do rodziców. Ankieta była anonimowa, zawierała dwa rodzaje pytań zamkniętych z odpowiedzią jednoznaczną i z kafeterią dysjunktywną. Ponadto chcąc dogłębniej zbadać poruszane problemy, użyłam metody wywiadu i obserwacji, przyjmując klasyfikację K. Rubachy. Przeprowadziłam wywiad częściowo kierowany, skoncentrowany na problemie w formie indywidualnej z instruktorami i rodzicami oraz wywiad etnograficzny skoncentrowany na informacjach w formie grupowej z dziećmi. Z uwagi na specyfikę badanego środowiska posłużyłam się również obserwacją uczestniczącą. Dzięki tej metodzie uzyskałam możliwość dokładniejszego poznania środowiska i podjęcia się wspólnych interakcji z badanymi osobami. Charakter obserwacji był kompleksowy, ustandaryzowany, bezpośredni oraz jawny. Prowadzono ją w krótkich przeplływach czasu.

Cały okres badań obejmował pięć miesięcy, poczynając od września 2014 roku do stycznia 2015 roku.

Pierwszą grupą badawczą byli rodzice dzieci biorących udział w dostępnych formach aktywności tanecznej. Badanie za pomocą ankiety przeprowadziłam na próbie sześćdziesięciu osób. W celu zgłębienia badanego problemu i wnikliwszego poznania

¹⁹ Więcej na: www.pavlovic.pl (dostęp: 22.10.2015).

²⁰ Więcej na: www.przemienieccy.pl (dostęp: 22.10.2015).

²¹ Więcej na: www.artoffnia.pl (dostęp: 22.10.2015).

²² Więcej na: www.monstars.pl (dostęp: 22.10.2015).

²³ Więcej na: www.warszawska66.pl (dostęp: 27.05.2015).

środowiska tanecznego dodatkowo podjęłam się wywiadu z sześcioma wybranymi rodzicami. Każdy z respondentów miał co najmniej trzyletnie doświadczenie związane z udziałem jego dziecka w zajęciach tanecznych. Rodzice chętnie udzielali odpowiedzi, a ich wypowiedzi były bogate w refleksje dotyczące organizacji zajęć tanecznych.

Grupa instruktorów poddanych badaniu metodą wywiadu również liczyła sześć osób. Instruktorzy zostali wybrani do badania na podstawie co najmniej trzyletniego doświadczenia w pracy z grupami tanecznymi nastawionymi na rywalizację turniejową. Wiek respondentów mieścił się w przedziale od 22 do 29 lat.

Dzieci biorące udział w badaniu wybrałam na podstawie stażu tanecznego i stopnia zaangażowania w zajęcia taneczne. Przeprowadziłam wywiad z dziećmi, które systematycznie doświadczają współzawodnictwa tanecznego o profilu amatorskim, a ich treningi odbywają się regularnie i częściej niż trzy razy w tygodniu. Dzieci były ograniczone do wieku wczesnoszkolnego. Systematycznie startowały w turniejach tańca w różnych kategoriach dotyczących stylów/technik tańca.

Obserwacja przebiegała systematycznie, w wymiarze czterech godzin tygodniowo przez trzy miesiące. Obejmowała zajęcia prowadzone w formie indywidualnej i grupowej. Miałam okazję hospitować zajęcia z różnych technik/stylów tańca. Byłam aktywnym obserwatorem. Włączałam się do działań instruktora i dzieci, co pozwoliło na uzyskanie swobodnej atmosfery podczas zajęć. Moja hospitacja nie była planowana z wyprzedzeniem. Pytałam o zgodę uczestniczenia w zajęciach tuż przed ich rozpoczęciem, aby instruktorzy nie mieli możliwości wcześniejszego przygotowania się do lekcji w związku z moją obserwacją.

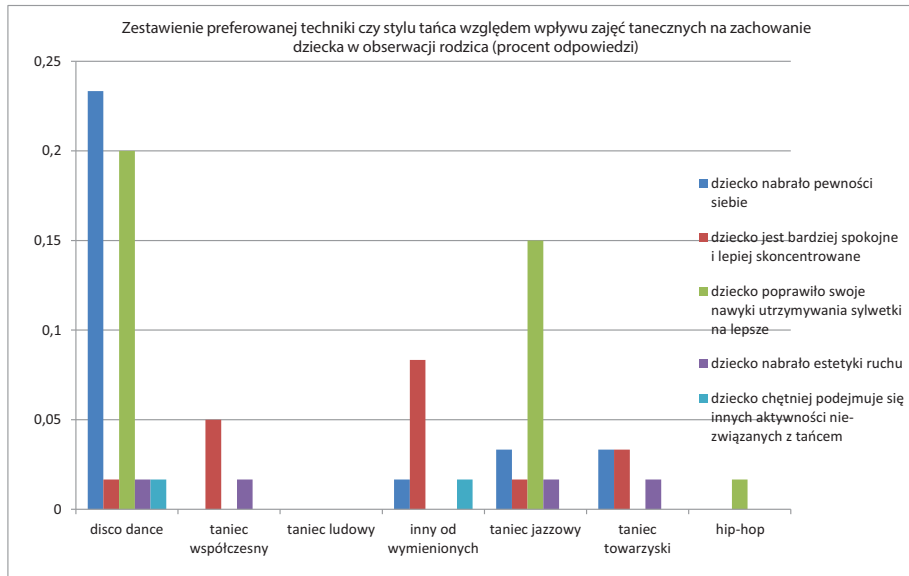
Wyniki badań

Analiza badań przebiegała dwojako: ilościowo oraz jakościowo. Badana grupa rodziców za pośrednictwem wypełnionej ankiety wskazała, że to dzieci są inicjatorami uczestnictwa w zajęciach tanecznych (66,7 proc.). Zaledwie 22,2 proc. respondentów podało siebie jako pomysłodawcę rozpoczęcia przez dziecko nauki tańca. Natomiast 6,7 proc. odpowiedzi badanych podkreśla, że jego dziecko zachęcił wychowawca przedszkolny lub szkolny. 3,4 proc. odpowiedzi rodziców wskazuje inną osobę, która nakłoniła dziecko do zajęć tanecznych.

Najchętniej wybieraną przez dzieci techniką/stylem tańca w opinii rodziców jest disco dance (48,3 proc.). Drugą z kolei jest technika tańca jazzowego (28,3 proc.). Taniec ludowy nie został wybrany przez żadnego respondenta.

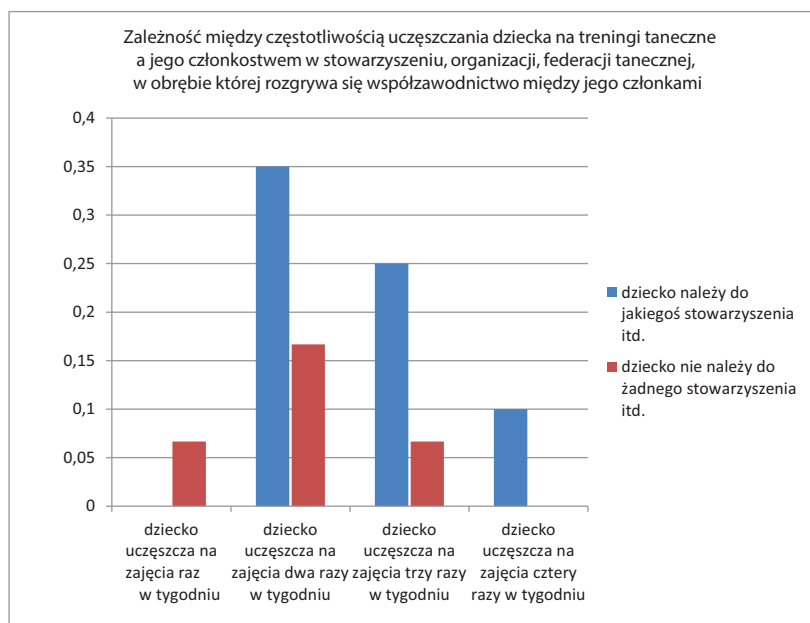
Wykres 1. Zestawienie preferowanej techniki czy stylu tańca względem wpływu zajęć tanecznych na zachowanie dziecka w obserwacji rodzica (procent odpowiedzi)

W pytaniu dotyczącym oddziaływania na zachowanie dziecka technik/stylów tańca respondenci mieli możliwość wskazania tylko jednej odpowiedzi. Procent odpowiedzi pozwala wywnioskować, że styl disco dance oraz technika tańca jazzowego są postrzegane jako wpływające na zachowanie dziecka w większym stopniu niż inne style/techniki tańca. W przypadku zajęć tańca disco dance w szczególności widoczne jest oddziaływanie na zwiększenie pewności siebie (23,33 proc.). Natomiast udział w zajęciach tańca jazzowego poprawia przede wszystkim nawyk utrzymywania sylwetki (15 proc.).

O połowę więcej dzieci uczęszcza na zajęcia nastawione na przygotowanie do udziału w turniejach tańca (61,7 proc.) niż na zajęcia o celach rekreacyjnych (38,3 proc.).

Wykres 2. Zależność między częstotliwością uczęszczania dziecka na treningi taneczne a jego członkostwem w stowarzyszeniu, organizacji, federacji tanecznej, w obrębie której rozgrywa się współzawodnictwo między jego członkami.

Zdaniem rodziców dzieci, które uczestniczą w zajęciach tańca nastawionych na rywalizację turniejową i należące do jakiegoś stowarzyszenia itd., trenują nawet cztery razy w tygodniu (10 proc.). Żadne z dzieci biorących udział w tej formie nie odbywa treningów mniej niż dwa razy w tygodniu. Najwięcej jednak dzieci (35 proc.) przynależących do jakichś stowarzyszeń, organizacji czy federacji tanecznych trenuje w wymiarze dwóch godzin tygodniowo.

Według rodziców udzielających wywiadu dzieci angażujące się w zajęcia, zdeterminowane do pracy nad własnymi umiejętnościami, same podejmują decyzję o zapisaniu się na zajęcia taneczne. Rodzice zauważają, że dzieci namawiane przez kogoś do rozpoczęcia nauki tańca szybko zniechęcają się intensywnością treningów. W takim przypadku to zazwyczaj rodzice czerpią przyjemność z możliwości udziału dziecka w turniejach. Niekiedy spotyka się sytuacje, kiedy dziecko ewidentnie zmęczone ciągłymi ćwiczeniami jest przez swoich rodziców namawiane, przekupywany czy zmuszane do udziału w treningu.

Rodzice badani metodą wywiadu wspólnie przyznają, że szkoła podstawowa nie wykorzystuje tanecznego potencjału dziecka. W szkole podstawowej dziecko nie ma możliwości rozwoju pod względem umiejętności ruchowych. Nie ma nauczycieli, któ-

rzy posiadają odpowiednie kwalifikacje do nauczania tańca. Nawet jeśli w szkole są zajęcia taneczne w ramach koła zainteresowań, to nie są one tak atrakcyjne jak zajęcia organizowane przez szkoły tańca. Nauczyciele szkół podstawowych nie stwarzają dzieciom możliwości pokazów swoich umiejętności. Nie potrafią lub nie chcą przygotować choreografii do udziału w turnieju, a dzieci pragną występować. Z tego powodu rodzice jako właściwsze miejsce do nauki tańca postrzegają szkoły tańca.

Rodzice zauważyli też, że w szkołach podstawowych nie dąży się do poruszania tematów związanych z tańcem. Tylko jedno z rodziców przyznało, że klasa jego dziecka wzięła udział w spektaklu baletowym w ramach wycieczki szkolnej. Dzieci w szkołach nie mają szansy dotarcia do wiedzy z zakresu tańca.

Ponadto rodzice są zdania, że szkoła podstawowa powinna interesować się sukcesami tanecznymi dzieci i wspomagać je choćby poprzez darmowe udostępnianie sali do treningu przed ważnym turniejem.

Na podstawie wywiadów przeprowadzonych z instruktorami można stwierdzić, że prowadzone przez nich zajęcia nie są realizowane według konkretnego programu nauczania. Nie mają oni również skłonności do planowania zajęć. Nie potrafią wyszczególnić metod nauczania tańca, którymi się posługują. Przyznają, że nie mają odpowiedniego przygotowania pedagogicznego do pracy z dziećmi. Z tego powodu nierzadko napotykać na problemy wychowawcze w grupie, z którymi sobie zupełnie nie radzą. Sami rodzice o wiele sytuacji konfliktowych w grupie oskarżają właśnie niewłaściwe działania instruktora. Instruktorzy często spotykają się z zarzutami ze strony rodziców, że niewłaściwie rozwiązują sytuacje konfliktowe występujące w grupie.

Wywiady z dziećmi dowodzą, że czują się one najlepiej podczas zajęć stylu disco dance. Według nich takie zajęcia są ciekawsze. Wyszczególniają takie zalety tej formy zajęć, jak: możliwość udziału w turniejach, przygotowywanie kostiumów i makijażu do wyjścia na scenę, popularna muzyka. Technika tańca jazzowego jest dla nich dużo trudniejsza do opanowania i staje się dla nich większym wyzwaniem. Pomimo to oprócz lekcji disco dance dzieci biorą udział w zajęciach techniki tańca jazzowego. Są świadome, że powinny rozwijać się wszechstronnie. Styl disco dance jest połączeniem techniki tańca jazzowego oraz klasycznego. Umiejętności nabyte na zajęciach z techniki tańca jazzowego wykorzystuje się w choreografiach disco dance. Dzieci również wskazują na możliwość udziału w kilku kategoriach i zdobycia większej ilości miejsc dzięki znajomości stylu disco dance i techniki tańca jazzowego.

Obserwacja pozwala mi stwierdzić, że każdy instruktor prowadzi zajęcia w inny sposób, według własnego schematu. Ma własne wymagania dotyczące organizacji zajęć. Zajęcia nastawione na rywalizację turniejową różniły się znacznie w przebiegu od zajęć o charakterze rekreacyjnym. Przede wszystkim różnica polegała na intensywności zajęć. Wiele razy dzieci biorące udział w zajęciach nastawionych na rywalizację turniejową upominały się o mniej intensywny trening. Skarżyły się na zmęczenie, które

było konsekwencją poprzedniej lekcji. Instruktorzy zazwyczaj nie dostosowywali zajęć do ogólnego samopoczucia dzieci. Działania instruktorów nie uwzględniały czasu potrzebnego na regenerację dzieci, czyli zajęć o mniejszej intensywności. Każde kolejne treningi były intensywniejsze od poprzednich.

Dzieci chętniej biorą udział w zajęciach prowadzonych w formie grupowej. Zajęcia w formie indywidualnej polegały na ciągłym doskonaleniu umiejętności ruchowych, na wielokrotnym powtarzaniu danej figury, aż do uzyskania aprobaty instruktora. Dzieciom brakowało możliwości kontaktu z rówieśnikami, który był źródłem zabawy w formie grupowej. Ponadto lekcje indywidualne przeważnie były nadzorowane przez rodziców. Rodzice chcieli mieć pewność, że dziecko wyniesie z lekcji jak najwięcej.

Dyskusja

Przegląd rozmaitych koncepcji nauczania tańca skłonił do rozważań nad ogólnodostępnymi formami aktywności tanecznej.

Formy tańca ogólnodostępne dla dziecka w wieku wczesnoszkolnym takie, jak zajęcia stylu disco dance czy zajęcia techniki tańca jazzowego, nie są objęte żadnymi kryteriami metodycznymi. Lekcje tańca nie wymagają realizacji zgodnej z wcześniej sformułowanymi programami nauczania lub w ogóle nie tworzy się w ich obrębie takich programów. Poniżej przedstawiam zależności pomiędzy istniejącymi formami tańca i stosowanymi przez instruktorów metodami nauczania a atrakcyjnością zajęć tanecznych względem czynników osobowościowych, środowiskowych, pedagogicznych dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Zależności te wynikają z analizy wywiadów z rodzicami, instruktorami i dziećmi.

Rodzaj motywacji do aktywności tanecznej może kreować postawę dziecka do danej formy. Chcąc dotrzeć do źródeł motywacji względem podejmowanej nauki tańca, rozróżnia się przede wszystkim dwa rodzaje motywacji: wewnętrzną i zewnętrzną. Przyznaje się, że występuje zależność pomiędzy inicjatorem decyzji o rozpoczęciu zajęć tanecznych a liczbą dni, w których dziecko podejmuje się nauki tańca. Inicjatywa wychodząca od samego dziecka, czyli umotywowana wewnętrznie, bardziej angażuje je do rozwijania własnych umiejętności tanecznych. Ponadto dziecko, które samo wyszło z pomysłem zapisania się na zajęcia taneczne, bardziej angażuje się w treningi. Uczęszcza na lekcje tańca od dwóch do nawet czterech razy w tygodniu. W przypadku, gdy dziecko trafia na pierwszą lekcję, bo taki pomysł miał rodzic czy każda inna osoba, a nie samo dziecko, nie czuje się ono swobodnie i nie ma wystarczającej przestrzeni do odkrywania tej aktywności we własnym tempie. W efekcie nacisku ze strony rodziców, poczucia ograniczenia, mały człowiek stawia opór i wyraża niechęć do zajęć. W takiej sytuacji ustanawia się pewien kompromis, by dziecko uczęszczało na zajęcia w mniej-

szym wymiarze godzin. A zatem im więcej dziecko ma sfery przeznaczonej na własne poszukiwania i poznawanie danej formy tańca, tym większe prawdopodobieństwo, że w późniejszym czasie będzie bardziej zaangażowane w swój dalszy rozwój w tej sferze.

Sama specyfika tańca wykorzystująca ruch przy muzyce sprawia, że aktywność ta staje się bliska naturze dziecka i powinna być przez nie łatwo akceptowana. W trakcie zajęć można spożytkować nadmiar energii, obcować z muzyką czy zdobyć nowe znajomości. Nauka tańca odbywa się przede wszystkim w formie pozalekcyjnej, ponieważ w znikomym stopniu jest obecna w codziennych doświadczeniach uczniów w szkole. Zaznacza się brak współpracy między szkołą, w której uczeń zbyt mało może doświadczyć działań artystycznych, a placówkami takimi jak szkoły tańca oferującymi zajęcia o profilu tanecznym. Wynikać to może także z braku wystarczającego zainteresowania nauczycieli rozwojem artystycznym dziecka podczas jego edukacji wczesnoszkolnej.

Dodatkowo można mówić o pewnej modzie w środowisku rówieśniczym na taniec. Podczas swobodnych zabaw, choćby na przerwach szkolnych, dzieci uczą się wzajemnie układów tanecznych, bawią się ruchem. Sam taniec okazuje się atrakcyjny w przekazie drugiej osobie. Dzieci z łatwością wzajemnie obdarowują się nabytymi umiejętnościami tanecznymi, traktując cały proces nauki tańca jako zabawę. Przestrzenią upowszechniania tańca stają się również programy telewizyjne, Youtube, wszelkie imprezy okolicznościowe. To również ma silny wpływ na kształtowanie się mody na taniec, która wiąże się ze specyficznym stylem ubioru, z rodzajem słuchanej muzyki czy znajomością słownictwa używanego w środowisku tanecznym. Jednak zarówno w doświadczeniach dzieci, jak i rodziców brakuje zaznajamiania się z tańcem jako sztuką. To powoduje pomijanie symbolicznej, ekspresywnej i poznawczej funkcji tańca. Taniec zamiast nieść ze sobą przekaz i przeżycie estetyczne, staje się prezentacją ruchowej sprawności osoby tańczącej. Pozalekcyjne formy tańca nie uwzględniają zajęć teoretycznych. Nauka ruchu powinna zostać zastąpiona nauką o ruchu. Istotne jest, by posiadać świadomość możliwości wykorzystania ruchu w tańcu jako środka przekazu. Jakości ruchowe powinny być dostosowane do komunikatu zawartego w tańcu, wykorzystywanego stylu/techniki, charakteru, przestrzeni. Niestety dostępne formy tańca polegają na doskonaleniu ruchu. Od zajęć tanecznych oczekuje się osiągnięcia perfekcji ruchowej w zakresie danego stylu/techniki.

Przyczyn takiej postawy w stosunku do tańca można upatrywać w ubogim kontakcie ze sztuką na wczesnych etapach edukacji. Aktualnie program szkolny jest bardzo ubogi w zajęcia sprzyjające rozwojowi artystycznemu dziecka. Niestety edukacja muzyczna, w zakres której wchodzi także zajęcia ruchowo-taneczne, jest prowadzona bardzo powierzchownie lub zauważa się jej całkowite wykluczenie. Nie wszyscy nauczyciele wczesnej edukacji mają niezbędne kwalifikacje, które dają im swobodę w przeprowadzaniu zajęć uwzględniających taniec. Potwierdza to liczba wskazań na-

uczyciela jako osoby motywującej ucznia do rozpoczęcia nauki tańca. Nauczyciele zazwyczaj nie mają okazji, by dostrzec muzyczno-ruchowy potencjał ucznia.

Formy tańca różnią się ze względu na techniki i style taneczne, które wykorzystują. Niezaprzeczalnie dzieci w wieku wczesnoszkolnym najchętniej wybierają styl disco dance mimo sporej popularności w kulturze masowej techniki tańca współczesnego, jazzowego lub stylu hip-hop. Takie ukierunkowanie preferencji dzieci pozwala uznać styl disco dance za zgodny z ich potrzebami. Brak wskazania tańca ludowego wiąże się z odejściem od kanonów związanych z tym tańcem. Kiedyś niósł on ze sobą przekaz tradycji i wartości danej społeczności. Praktykowano go na lekcjach wychowania fizycznego lub organizowano koła pozalekcyjne prowadzone przez wykwalifikowanych nauczycieli. Doświadczenia rodziców związane z popularnością tego tańca kiedyś nie mają silnego oddziaływania na preferencje ich dziecka. Istotniejsze stają się czynniki osobowościowe i czynniki strukturalne przy podejmowaniu decyzji o wyborze zajęć.

Cechą różnicującą wybór techniki lub stylu tańca jest wiek dziecka. Poszczególne techniki i style są odmienne pod względem jakości ruchowych, muzyki wykorzystywanej przy ich nauce oraz ogólnej atmosfery podczas lekcji.

Styl disco dance jest praktykowany przez większą liczbę dzieci w klasie pierwszej i w klasie drugiej szkoły podstawowej. Natomiast w klasie trzeciej dzieci preferują technikę tańca współczesnego bądź jazzowego. Ponadto płeć determinuje chłopców do wyboru nauki tańca breakdance czy hip-hopu. Bardzo rzadko spotyka się chłopców uczęszczających na lekcje disco dance czy jazzu. Obserwacja pozwala skłaniać się do stwierdzenia, że panuje pewien stereotyp rodzajów tańca przeznaczonych dla dziewczynki i chłopców. Chłopcom wręcz odradza się rozpoczynanie lekcji tańca disco dance. Preferują jednak udział w zajęciach tańca towarzyskiego. Niestety zauważa się znaczne dysproporcje między liczbą dziewczyn i chłopców podejmujących się jakiegokolwiek aktywności tanecznej. Taniec jest chętniej praktykowany przez dziewczynki.

Można wyrazić opinię, że styl disco dance ogromnie wyróżnia się na tle innych technik i stylów tanecznych. Przede wszystkim jest to taniec bardzo energiczny. Porównując ekspresję prezentowaną w stylu disco dance z ekspresją tancerza w technice tańca jazzowego, to taniec disco dance nie wymaga ekspresji związanej z uczuciami miłosnego zawiedzenia czy uniesienia, które nie zawsze są znane dziecku lub po prostu są dla niego trudne do zinterpretowania. Ekspresja w stylu disco dance zawiera się w uroku dziecka i radości z doświadczania tańca. Sami instruktorzy i rodzice przed wyjściem dziecka na scenę przypominają mu o ciągłym uśmiechaniu się w trakcie tańczenia, szczególnie w stronę sędziów. Zazwyczaj nie ma w tym tańcu żadnych koncepcji choreograficznych dotyczących przekazu. Dąży się do wyeksponowania umiejętności technicznych i dynamiki ruchu. Im więcej elementów bardziej zaawansowanych technicznie, tym wyższe noty sędziów i większa możliwość na zajęcie pierwszego miejsca.

Sama muzyka rozróżnia style i techniki taneczne. Styl disco dance wykorzystuje muzykę ogólnodostępną, popularną, z szybkim tempem, z mocno zarysowanym rytmem. Ona sama staje się bodźcem do tańca. W trakcie obserwacji zajęć zauważono, że lekcje disco dance odbywają się przy bardzo głośno włączonej muzyce, zresztą podobne zjawisko miało miejsce również na zajęciach z hip-hopu. Instruktorzy wykazują tendencję do regulowania głośności muzyki, gdy oczekują od dziecka energiczniejszego wykonania układu choreograficznego. Intensywniejsza muzyka ma za zadanie pobudzić i zmotywować do wysiłku.

Styl czy technika tańca ma istotne znaczenie w oddziaływaniu na dziecko. Kierując się wyborem zajęć, można uwzględniać cechy osobowości. Jeśli dziecko łatwo nawiązuje nowe znajomości, zmiana partnera w tańcu towarzyskim może okazać się dość prosta. W przypadku, gdy dziecko potrzebuje dużo czasu, by zaufać nowej osobie, jest raczej nieśmiały w kontaktach z innymi, warto zastanowić się, czy taniec towarzyski w pewnym momencie nie stworzy dziecku bariery nie do przejścia. Objasnienia wymaga interakcja technik/stylów tańca na reakcje dziecka. Wiedza ta pozwoli świadomie dostosować wachlarz zajęć tanecznych do jego specyfiki rozwoju.

Ze względu na liczbę uczestników zajęć rozróżnia się formę grupową i indywidualną. Forma grupowa jest postrzegana jako atrakcyjniejsza dla dziecka dopiero rozpoczynającego uczestnictwo w zajęciach. Lekcja tańca może być tu dodatkowo postrzegana jako miejsce spotkania z innymi dziećmi i dzielenia się z nimi wspólnymi zainteresowaniami. Każdy członek grupy, która przygotowuje się do udziału w turnieju, musi wykonać elementy taneczne na podobnym poziomie. Błąd jednej osoby wpływa na ocenę sędziowską całej formacji. Dzięki temu dzieci uczą się dbania o postęp własnych umiejętności, by możliwy był sukces całej grupy. Zauważa się, że wszystkie rodzaje tańca wymagające prowadzenia w formie zespołowej cieszą się większym zainteresowaniem wśród dzieci i uznaniem rodziców niż tańce w parach, czyli np. taniec towarzyski i taniec ludowy.

W przypadku formy grupowej rozróżnia się zajęcia ukierunkowane na choreografię oraz ćwiczenie techniki tanecznej. Stwierdza się, że zajęcia, które mają na celu rozwijanie techniki tanecznej dzieci, powinny odbywać się w mniejszych grupach. W takiej sytuacji instruktor będzie miał czas i możliwość dostosowania nauczanych umiejętności do każdego dziecka, a słabsze dzieci nie będą odstawać od reszty.

Na preferencje dziecka do udziału w zajęciach tanecznych wpływa możliwość uczestniczenia w nich wraz z innymi dziećmi, z którymi podziela pasję i związane z nimi doświadczenia. W dalszym ciągu dziecko w wieku wczesnoszkolnym od zajęć tanecznych oczekuje rozrywki. Dzieci te niechętnie uczestniczą w zajęciach indywidualnych. Są one dla nich zbyt długie, intensywne i w zbyt dużym stopniu ukierunkowane jedynie na doskonalenie nowych elementów. Dzieci chętniej wybierają rodzaje tańca, w których mogą występować grupowo. Wybierane są najczęściej disco dance, jazz

i taniec współczesny. Dzieci początkowo tańczą w formacjach, by po upływie jakiegoś czasu i nabraniu pewności siebie startować również w układach solowych i duetach.

Wszyscy badani instruktorzy prowadzą zajęcia według własnych schematów, których doświadczali podczas przebytej edukacji tanecznej oraz w trakcie szkoleń i warsztatów. Każdy z instruktorów ma pewne własne rytuały odbywające się na jego zajęciach. Specyficzne dla każdego instruktora jest podejście do przerwy. Niektórzy z instruktorów robią ją w ramach nagrody za dobre sprawowanie dzieci podczas danych zajęć, inni nie włączają przerw w swoje lekcje w ogóle. Przywiązanie dzieci do instruktora polega w dużym stopniu na znajomości organizacji jego zajęć. Dzieci nie mają obaw przed zajęciami, ponieważ wiedzą, czego mogą się na nich spodziewać. Znają ich schemat. Czują się pewnie i bezpiecznie w ich trakcie.

Instruktor powinien utrzymywać wypracowany schemat zajęć, ale nie może się wyłącznie do niego ograniczać. Dzieci potrzebują urozmaicenia. Wystarczy choćby zmiana jakiegoś ćwiczenia w celu stopniowego jego utrudniania. Czasem można odejść od rutynowego schematu zajęć, by wprowadzić jakiś nowy element. Może zamiast pracy indywidualnej nad techniką jakiegoś ruchu warto wybrać pracę w parach.

Większość lekcji tańca, które obserwowano, ma zachowany prawidłowy przebieg. Na początku odbywa się rozgrzewka, następnie nauka figur, sekwencji kroków pod względem technicznym, nauka choreografii, a na końcu wyciszenie organizmu, najczęściej połączone z rozciąganiem ciała po odbytym wysiłku.

Żaden z instruktorów tańca nie ma własnego programu autorskiego, według którego prowadzi swoje lekcje. Lekcja tańca powinna być skonstruowana przez danego instruktora tak, aby wpisywała się w jego program całorocznej nauki. Instruktor musi zaplanować to, co chce osiągnąć poprzez swoje zajęcia. Rozłożenie materiału podniesie efektywność zajęć, ulepszy ich organizację, da poczucie pewności instruktorowi, że jego praca jest sensowna i ma pewne założenia do spełnienia. Zdecydowanie instruktorzy mają jeszcze zbyt wąską wiedzę na temat metodyki prowadzenia lekcji tańca. Swoje zajęcia traktują jako pracę dorywczą, dlatego też nie przykładają zbyt wiele uwagi do profesjonalnego ich prowadzenia.

Obecnie w amatorskim ruchu tanecznym brakuje profesjonalnych programów nauki tańca. Brak planowania lekcji wynika z niewiedzy instruktorów, ich podejścia do pracy i słabej systematyzacji nauki tańca. Prowadzenie lekcji według konspektu jest wartościową formą organizacji zajęć. Być może kolejne lata przyniosą zmiany i szkoły tańca będą wymagały od instruktorów autorskich programów, według których będą prowadzić swoje lekcje. Dzięki temu dzieci i ich rodzice będą znali cele lekcji i zamierzone jej efekty. To pozwoli zaplanować zajęcia tak, aby były one dostosowane do aktualnego poziomu dzieci w danej grupie. W ten sposób dzieci zyskają poczucie pewności siebie w obrębie własnych umiejętności ruchowych.

Konkluzja

W tańcu można wyznaczyć formy, podejścia i rozwiązania metodyczne wpływające na atrakcyjność aktywności tanecznej dla dziecka w wieku wczesnoszkolnym. W środowisku tanecznym brakuje świadomego dążenia do korzystania z takich form, metod i środków, które będą korzystnie oddziaływać na dziecko podejmujące się aktywności tanecznej. Proponowane dzieciom formy tańca powinny uwzględniać ich potrzeby wynikające z okresu rozwoju, zainteresowań i osobowości. Warto opracować ujednolicony system nauczania tańca, który mógłby być realizowany nie tylko w formie pozalekcyjnej i odpłatnej. Każde dziecko powinno mieć możliwość rozwoju tanecznego w ramach edukacji wczesnoszkolnej. Rozwój ten powinien być ukierunkowany na myślenie o tańcu jako dziedzinie sztuki. Z tego powodu edukacja taneczna musi uwzględniać naukę o ruchu i poprzez to umożliwić spełnianie idei wychowania przez sztukę.

Bibliografia

- Habela J., *Słowniczek muzyczny*, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1988.
- Kirsh L.P., Urgesi C., Cross E.S., *Shaping and Reshaping the Aesthetic Brain: Emerging Perspectives on the Neurobiology of Embodied Aesthetics*, „Neuroscience & Behavioral Reviews”, (2016)62.
- Lange R., *Metodologia badań nad tańcem*, „Studia Choreologica”, (2012)13.
- Lange R., *O istocie tańca i jego przejawach w kulturze. Perspektywa antropologiczna*, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1988.
- Lange R., *Taniec a sztuka ruchu*, [w:] *Roderyk Lange o tańcu. Wybrane wywiady, wzmianki prasowe i artykuły*, red. U. Loba-Wilgocka, Polskie Forum Choreologiczne, Poznań 2013.
- Macovei S., Zahiu M., Şulea R., *Theoretical Arguments for Dance as a Means of Providing Aesthetic Education in Primary School*, „Procedia-Social and Behavioral Sciences”, (2014)117.
- Szot Z., *Prekursorzy ćwiczeń fizycznych z muzyką*, [w:] *Elementy muzyki i ruchu w zajęciach dydaktycznych studentów*, red. K. Grzechnik, B. Zygałdo, M. Żwan, AWFiS Gdańsk, Gdańsk 2008.
- Turska I., *Krótki zarys historii tańca i baletu*, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 1983.
- Turska I., *Spotkanie ze sztuką tańca*, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków 2000.
- Wycichowska-Gogołek P., *Choreologia: cenne narzędzie dla tancerza, choreografa i pedagoga tańca*, „Studia Choreologica”, (2013)14.

ADRES DO KORESPONDENCJI

ADDRESS FOR CORRESPONDENCE

Karolina Sokołowska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Wydział Nauk Społecznych Katedra Wczesnej Edukacji
e-mail: sokolowska.karolina.ks@gmail.com